

Onder de titel Metamorfoze geeft het Bureau voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek, uitvoering aan het Nationaal Programma voor Conservering van Bibliotheekmateriaal, een initiatief van het Ministerie van OCenW.

in dit nummer:

1

De Fermate

Nicholson Baker als onheilsprofeet

3

Metamorfozen

Het grote Metamorfose ideeënboek van Jan des Bouvrie

3

K is een kinderboek, dat valt uit elkaar

Over geconserveerde kinderboeken-collecties

5

Een sprookje hersteld

Over de inventarisatie van het archief van Kasteel De Haar

6

Het Kong Koan archief van de Universiteit Leiden

7

Over conserveren gesproken

Onderzoek naar massaontzuring en conservering

8

Snippers

Redactie

Chantal Keijsper, Henriëtte Reerink,
Dennis Schouten

met bijdragen van:

H.S. Liem, H.J. Porck, Marja Potters, P.J. Thung,
Ingeborg Verheul

Metamorfoze Nieuws

ISSN 1387-084x, verschijnt 3x per jaar

Koninklijke Bibliotheek

Prins Willem-Alexanderhof 5

Postbus 90407, 2509 LX Den Haag

telefoon 070 314 0439 / 070-314 0373 /

070 314 0427

fax 070 314 04 27

e-mail metamorfoze@kb.nl

Deze nieuwe aflevering opent met de opschudding die het boek *Double*

Fold in bibliotheekland teweegbracht, gevolgd door de wekelijkse

opschudding van Jan des Bouvrie bij mensen thuis. Langs verschillende

collecties geconserveerde kinderboeken reizen we vervolgens via Kasteel

De Haar naar het Verre Oosten. En natuurlijk is er weer aandacht voor

papierverval, ditmaal in boeken voor grote én voor kleine mensen.

De Fermate

Nicholson Baker als onheilsprofeet

Uiteraard had ik die bepaalde bibliotheek met enige zorg gekozen: er was een andere bezoeker – een tengere vrouw van achter in de dertig met krullend stroblond haar, in een blouse met korte mouwen en oorbellen van gemarmerd geel glas. Ze bladerde door een aantal stapeltjes kopieën van microfilms, sorteerde ze en omcirkelde zo nu en dan een alinea. Onder het lezen draaide ze haar pen voorzichtig, geluidloos op de tafel heen en weer, alsof het een draaischijf was van een kinderspelletje. Haar ogen schoten met indrukwekkende snelheid over de A4-formaat bladzijden, maar ze leek vermoeid van het uren staren in het grijze licht van een van de bibliotheeks vreselijke microfilmtoestellen en het trotseren van de bibberende vergrote schaamharen en krassen op het scherm.

(vertaling Rob van Moppes)

Voyeur

Een citaat uit de Nederlandse uitgave van de fantastisch-erotische roman *The Fermata*, verschenen in 1994, van Nicholson Baker. Het boek gaat over een man die het vermogen heeft de tijd stil te zetten. Hij wendt deze gave vooral aan om vrouwen zonder dat zij het merken

uit- en natuurlijk weer netjes aan te kleden of andere stiekeme erotische spelletjes met ze te spelen. *The Fermata* werd indertijd niet met onverdeeld enthousiasme ontvangen. Kritieken spraken onder andere van *highbrow smut*. Onder conserveringsdeskundigen was de naam Nicholson Baker zo'n 5 jaar geleden nog volledig onbekend. Een enkeling uitgezonderd wellicht, met een bijzondere belangstelling voor voyeuristische erotiek of het fantastische. Toch neemt Baker met bovenstaande passage uit *De Fermate* al een beetje een voorschot op een thema dat momenteel de gemoederen in massaconserveringsland behoorlijk bezighoudt en al heeft geleid tot vele discussies, publicaties en zelfs tot een symposium in Engeland. En Baker geldt opeens als een belangrijk deskundige op dit terrein.

Weird Tales

Aanleiding was een gesprek dat Baker enkele jaren geleden had met een verzamelaar van oude comics, Bill Blackbeard. Die vertelde hem dat Amerikaanse bibliotheken, waaronder de Library of Congress, al jaren bezig waren grote delen van hun oude krantenbezit op microfilm te zetten en deze vervolgens uit hun collecties te verwijderen. Een vreemd verhaal, dat dan

ook kwam van iemand die voor het obscure fantasy-pulptijdschrift *Weird Tales* had geschreven. Niettemin besloot Baker de zaak te onderzoeken en hij ontdekte dat het verhaal klopte. Hij constateerde bovendien dat de microfilms vaak van slechte kwaliteit waren en niet als substituuat voor het origineel konden dienen. Het verwijderen van de originelen moest dus worden beschouwd als een groot verlies en als onverantwoordelijk beleid van de betrokken bibliotheken. Hier werd cultureel erfgoed moedwillig vernietigd. De kwestie raakte in een stroomversnelling in 2000 toen bekend werd dat The British Library had besloten haar niet-Britse krantenbezit af te stoten en op een veiling te verkopen. Hieronder waren Amerikaanse kranten, die inmiddels door bibliotheken in de Verenigde Staten al eerder waren afgestoten of verkocht en die nu dus nergens meer in origineel aanwezig waren.

De grote boekenslachting

Baker schreef een vlammend artikel onder de titel *Deadline* in *The New Yorker* van 24 juli 2000 en begon een eenmanskruistocht tegen de plannen van The British Library. Hij richtte zelfs een stichting op die zich erop ging toelagen zoveel mogelijk kranten die door bibliotheken werden afgestoten op te kopen. Onlangs verscheen zijn boek *Double Fold: Libraries and the assault on paper* waarin hij het hele verhaal nog eens uitgebreid uit de doeken doet. De cultuurhistoricus Robert Darnton schreef een recensie van vier pagina's over dit boek in *The New York Review* van 26 april 2001 onder de titel *The great book massacre* (met een knipoog naar zijn eigen publicatie *The great cat massacre*) en ook in de *NRC* werd er aandacht aan besteed (25 mei 2001).

Als we Bakers argumenten op een rijtje zetten, springen er drie uit: ten eerste, de problematiek van het papierverval is overdreven; veel kranten bijvoorbeeld zijn nog in prima staat. Ten tweede: microfilm is een slecht en gebruiksonvriendelijk substituuat voor een origineel en bij microverfilming gaat informatie verloren. Ten derde: om deze reden mogen originelen nooit verminkt worden ten behoeve van microverfilming, bijvoorbeeld door het afsnijden van ruggen, en originelen mogen na verfilming zeker niet worden verkocht, weggegooid of vernietigd.

Complot

Bakers eerste argument is zeer tendentieus en deugt niet. Op grond van gedegen onderzoek is gebleken dat er wel degelijk wat aan de hand is met het krantenpapier uit de negentiende eeuw. Iedereen die wel eens in het kranten-depot van een bibliotheek of archief heeft rondgekeken kan dat bovendien met eigen ogen zien. Dat het allemaal een complot is van Kodak en de CIA, zoals Baker suggereert, lijkt me meer iets voor een volgende roman. Dat microfilms vaak van slechte kwaliteit zijn, klopt. Dat geldt zeker voor de oudere films. Leesapparaten zijn bovendien vaak de sluitpost op de begroting van bibliotheken. Het lezen van een microfilm is daardoor geen aangename bezigheid. Veel van de oudere films lijden bovendien meer nog dan papier aan vormen van chemisch verval die ze onbruikbaar maken. Bakers argument dat originelen na verfilming of digitalisering bewaard moeten blijven is zeker steekhoudend, en hier ligt ook vooral het belang van zijn bijdrage. Geen enkel substituuat bevat alle informatie van het origineel, en we moeten te allen tijde op het origineel terug kunnen vallen.

Metamorfoze

Wat Metamorfoze doet is in feite precies wat Baker beoogt: we stellen zeer hoge eisen aan de leesbaarheid, de kwaliteit en de fysieke duurzaamheid van het substituuat. Als we digitaliseren moet er eerst verfilmd zijn, en we besteden veel zorg aan de passieve conservering van minstens één compleet origineel. In een aantal

gevallen wordt er selectief en zorgvuldig ontzuring toegepast.

De microfilm of het digitale image dient dan ook in eerste instantie niet zozeer als substituuat in absolute zin, maar om het origineel te beschermen tegen de negatieve gevolgen van het gebruik en het zo lang mogelijk te kunnen bewaren.

Niettemin is het niet altijd mogelijk zo'n en-en oplossing voor het probleem te creëren. Daar is veel geld mee gemoeid. Kleinere, welvarende landen kiezen meestal voor deze aanpak. In de Verenigde Staten gaat het echter om gigantische hoeveelheden. Daar is het verleidelijk om voor of-of te kiezen. Hetzelfde geldt voor landen waar slechts beperkte middelen beschikbaar zijn.

In *De Fermate* schrijft Baker: *teruglezend wat ik tot dusverre heb opgeschreven word ik me bewust van heel wat onevenwichtigheden en tekortkomingen, maar daar zal ik me moeten leren leven*. Dat geldt misschien ook wel een beetje voor *Double fold*. Ondanks onjuistheden, simplificaties en de soms tententieuze retoriek is het een belangrijk boek dat een bijdrage kan leveren aan toekomstig beleid ten aanzien van massaconservering

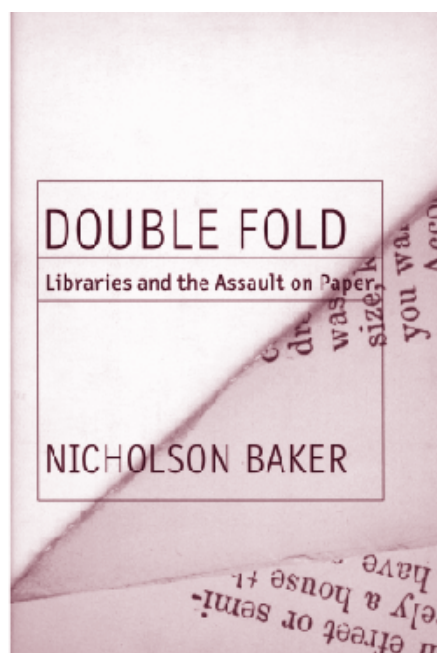
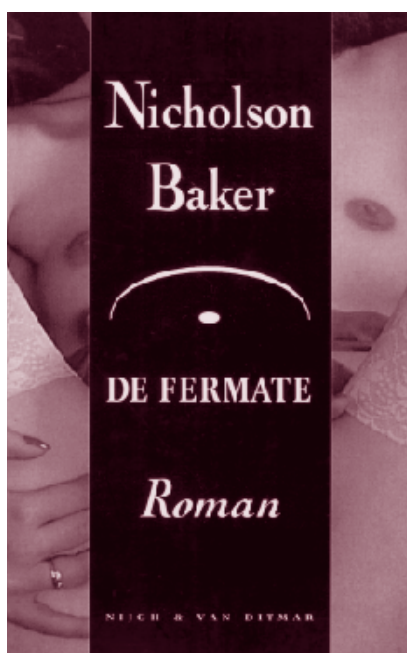
Dennis Schouten

Omslagen van *De Fermate*

(1994) en *Double fold* (2000)

van Nicholson Baker

Foto afd. Optische technieken,
Koninklijke Bibliotheek

Metamorfozen

Het grote Metamorfose ideeënboek van Jan des Bouvrie

Het zal je maar gebeuren. Niets-vermoedend stap je 's ochtends de deur uit om een dagje lekker te relaxen in Thermae 2000. Als je ter afsluiting van een geslaagde dag rustig nageniet van een glas wijn na een copieus maal in een gezellig eetcafé word je opeens overvallen door een tv-ploeg, aangevoerd door een zekere Pauline Dekker. Je wordt vervolgens meegenomen naar je eigen huis en wat blijkt: je partner, je oma of de overbuurvrouw heeft gedacht je eens te moeten verrassen op de bekendste Metamorfose van Nederland: in één dag tijd is je woonkamer onherkenbaar veranderd in een onleefbare showroomkamer. Weg

lekkere hangbank. De cactussen in Keulse pot waarmee je ooit nog een prijs had gewonnen in de schoolfloriade zijn vervangen door twee manshoge goudgeverfde sarcofagen met daarin twee kleine orchideeën. De luxaflex die je – afhankelijk van de stand van de zon – zo makkelijk scheef naar beneden kon trekken, is vervangen door glanzende witte voile. En waar zijn al je stapels boeken gebleven?! Het is onmiskenbaar: hier is het team van Jan aan de slag geweest. We hebben het over topontwerper Jan des Bouvrie, die wekelijks in het Yorin-tvprogramma TV Woonmagazine (op zaterdag) met 'zijn'

Metamorfose-team het interieur van nietsvermoedende mensen verandert in design-paleisjes.

De Metamorfozes van Jan des Bouvrie bleken een succes: meer dan 100 veranderingen van badkamer, keuken of woonkamer trokken aan tv-kijkend Nederland voorbij en anno 2001 zijn we ze nog steeds niet moe. Natuurlijk verschijnen bij succesvolle tv-programma's ook boeken. Vandaar dat er om de paar jaar een nieuwe editie van *Het grote Metamorfose ideeënboek* wordt uitgegeven. In de editie van 1998 wordt volgens een vast stramien een twintigtal Metamorfozes in beeld gebracht

Het grote Metamorfose ideeënboek (1998)
Foto afd. Optische Technieken,
Koninklijke Bibliotheek

met foto's van de situatie voor en na en een schets van Jan erbij. Om er een paar te noemen: 'Stoere jongenskamer waar het bed op de verkeerde plaats stond' of 'Engelse bibliotheek op zolder waar eens de was gedroogd werd'. Tja, je moet er natuurlijk wel net van houden....
Ingeborg Verheul

K is een kinderboek, dat valt uit elkaar

Over geconserveerde kinderboekencollecties

In de afgelopen vier jaar zijn er in het traject Literaire Collecties verscheidene kinderboekenprojecten uitgevoerd. Het verfilmen van collecties kinderboeken vereist speciale aandacht omdat veel van deze boeken in kleur geïllustreerd zijn. Hieronder volgt een kort verslag van de inmiddels afgeronde kinderboekenprojecten.

Kinderboekenprojecten

Binnen het Metamorfoze-traject Literaire Collecties worden naast collecties en nalatenschappen van negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse literaire auteurs, ook kinderboekencollecties en illegale oorlogsuitgaven op microfilm gezet. Deze collecties vormen een aparte categorie binnen het traject Literaire Collecties. Het gaat hier namelijk niet om handschriftelijke collecties van literaire auteurs, maar om gedrukte uitgaven waarvan op meerdere plaatsen nog exemplaren bewaard kunnen zijn.

In het kader van Metamorfoze wordt het principe gehanteerd dat slechts één exemplaar van elk gedrukt boek wordt geconserveerd. Met de beheerders van de kinderboekencollecties en illegalia is dan ook een gecoördineerde aanpak afgesproken waardoor verdubbeling van verfilmde titels wordt voorkomen. Tijdens Metamorfoze1 zijn al diverse projecten uitgevoerd t.b.v. de kinderboeken en illegalia. In een toekomstige aflevering van *Metamorfoze nieuws* zal aandacht worden besteed aan illegale oorlogsuitgaven.

Zwart/wit en kleur

Het kinderboekentraject van Metamorfoze valt uiteen in drie categorieën die ieder afzonderlijk een eigen aanpak vereisen: kinderboeken, prentenboeken en kinderprenten. De 'gewone' kinderboeken bevatten voornamelijk tekst en worden in zwart/wit verfilmd. Kinderboeken waarvan meer dan 50% van de inhoud uit

gekleurde illustraties bestaat, de zogeheten prentenboeken, worden in kleur verfilmd. Dit geldt ook voor de losse kinderprenten (plano) die ingekleurd of in kleur gedrukt zijn. Kleurenverfilming vereist speciale apparatuur en expertise bij verfilmingsbedrijven. Tot nu toe zijn alle Metamorfoze-projecten voor kleurenverfilming in Duitsland bij de firma Hermann & Kraemer uitgevoerd.

Digitalisering

In overeenstemming met de Richtlijnen voor Metamorfoze wordt van iedere te verfilmen collectie een moederfilm, een duplicaatfilm / fiches en een gebruikerskopie (film of fiches) gemaakt (resp. een negatieve halogeenzilverfilm, een positief duplicaat en een positief diazo-gebruikerskopie). Dit geldt voor zwart/wit films; voor kleurenfilms ligt het anders. Bij kleurenverfilming wordt gebruik gemaakt van speciale duurzame kleurenfilms van hoogwaar-

dige kwaliteit (type Cybachrome / Ilfochrome). Deze kleurenfilms kunnen niet gedupliceerd worden zonder aanzienlijk kwaliteitsverlies. Daarom maakt het verfilmingsbedrijf in Duitsland gebruik van een speciale camera die twee opnamen tegelijk maakt. In één sessie kunnen twee originele kleurenfilms worden vervaardigd waarvan één de functie van duplikaatfilm vervult. Bij het maken van een gebruikerskopie spelen dezelfde kwaliteitsproblemen. Daarom heeft het BCB besloten de gebruikerskopie te vervangen door een digitale opname.

Landelijke jeugdcollecties van belang

De deelnemers aan het kinderboekentrajact van Metamorfoze¹ waren: Gemeentebibliotheek Rotterdam, Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek Deventer, Zeeuwse Bibliotheek in Middelburg, Openbare Bibliotheek te Amsterdam, Koninklijk Instituut voor Taal, Land en Volkenkunde te Leiden en Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. De Gemeentebibliotheek Rotterdam heeft een project van 7000 'gewone' kinderboeken en een project van 200 prentenboeken afgerond. De cd-roms met de digitale beelden van de prentenboeken kunnen binnenkort in deze bibliotheek geraadpleegd worden. Alle 7200 boeken zijn opgenomen in de Europese E-Romm database, waarin microfilms van boeken worden geregistreerd en kunnen worden opgevraagd. In Deventer is een project van 100 zwart/wit kinderprenten afgerond en wordt nog gewerkt aan de verfilming van 485 kinderboeken en 40 prentenboeken. De Zeeuwse Bibliotheek heeft haar collectie van 1100 gekleurde kinderprenten met

In de Kunsthal in Rotterdam zal vanaf 2 oktober 2002 tot 5 januari 2003 een door de Koninklijke Bibliotheek georganiseerde kinderboekententoonstelling getiteld 'Wonderland' te zien zijn.

Metamorfozegelden kunnen conserveren en digitaliseren (zie de website met een keuze van circa 120 kinderprenten:

<http://www.zebi.nl/zb/catalogi>).

De Openbare Bibliotheek Amsterdam heeft inmiddels een project van 2800 kinderboeken en 50 prentenboeken uit haar grote kinderboekencollectie afgerond.

Ook de collectie Indische belletrise van het KITLV is verfilmd. Onderdeel van die collectie vormen de 700 koloniale kinderboeken die nu ook op microfilm staan.

Bij de Koninklijke Bibliotheek lopen nog twee projecten van 6000 kinder- en 150 prentenboeken uit de eigen collectie. De KB zal in Metamorfoze² twee nieuwe projectvoorstellen indienen, waarvan één de collectie Boek & Jeugd betreft die het NBLC aan het Letterkundig Museum heeft afgestaan en die nu als langdurige bruikleen in de KB magazijnen wordt bewaard. Hoeveel boeken er verfilmd zullen gaan worden, is nog niet helemaal duidelijk. Naarmate er meer kinderboekenprojecten zijn afgerond, wordt de spoeling dunner. Veel titels uit de collectie Boek & Jeugd bijvoorbeeld zullen al in een voorafgaand project zijn geconserveerd en verfilmd.

Henriëtte Reerink

Het Centraal Bestand Kinderboeken (CBK - te benaderen via de website <http://www.kb.nl>) bevat ruim 110.000 beschrijvingen van Nederlandstalige kinderboeken, tijdschriften en audiovisuele materialen die zich in een zestal bibliotheken bevinden. Binnenkort zullen de Bibliotheek Arnhem en de Stichting Kinderboek Cultuurbezit in Winsum/Zutphen hun titels aan dit unieke bibliografische bestand toevoegen. Niet alle bibliotheken met kinderboekencollecties zijn aangesloten bij het CBK. Het BCB zal bibliotheken met zulke collecties die aan Metamorfoze hebben deelgenomen of nog zullen deelnemen stimuleren hun titels ook bij het CBK onder te brengen door ze in het GGC te beschrijven.

Foto boven: *Het leelijke jonge eendje*.

Naar het sprookje van H. Andersen. Geteekend en gelithographeerd door T. van Hoytema. Amsterdam 1893.

Foto onder: M. Hildebrandt. *De kleine Kroot in het droomenland*. Platen van B. Rabier en F. Isly. Amsterdam [1907]. Foto's Koninklijke Bibliotheek

Een sprookje hersteld

Over de inventarisatie van het archief van Kasteel De Haar

In 2000 werd in het Nederlands Architectuurinstituut begonnen met de bewerking van het archief van de negentiende-eeuwse bouwmeester Pierre Cuypers. De omvang van dit archief is enorm. Het eerste project dat ter hand genomen werd, was het archief van Kasteel De Haar in Haarzuilens en daarna zal het archief van het Rijksmuseum in Amsterdam worden geïnventariseerd. Op dit moment staan voor De Haar en het Rijksmuseum grote restauraties op stapel, waarbij het archief van eminent belang is. Daarom werd er van verschillende kanten geld beschikbaar gesteld voor de bewerking van delen van het Cuypers-archief. Met behulp van bijvoorbeeld de toegekende subsidie van Metamorfoze kunnen de 25 kopieboeken van uitgaande brieven verfilmd worden.

Van ruïne tot kasteel

‘Den 25 juni 1898 bezochten 150 leden van verschillende bouwkundige vereenigingen het huis De Haar, nu geen bouwval meer, doch tot het kasteel Haarzuilens geworden. De aloude slotpoorten werden opengegooid. Geen uilen, vleermuizen of andere onguire gedierten huisden meer tusschen puinen. Hadden de archeologen in 1891 slecht een vervallen muurwerk aangetroffen, de bezoekers van zeven jaar later stonden verbaasd over al het schoone, wat deze vorstelijke heerlijkheid, als met een tooverwoord uit middeleeuwen herrezen, binnen hare grenzen verbergt’.

In het tijdschrift *De Opmerker* was dit verslag van een excursie naar kasteel De Haar te lezen. Men bezocht het in aanbouw zijnde kasteel gelegen nabij het dorp Haarzuilens vlakbij Utrecht. Dit kasteel is in de periode 1891-1931 ontworpen door P.J.H. Cuypers (1827-1921) en zijn zoon J.Th.J. Cuypers (1861-1949). De opdrachtgever, Etienne baron van Zuylen van Nijvelt (1860-1934), erfde in 1890 de ruïne van het middeleeuwse kasteel De Haar. Omdat hij drie jaar eerder de zeer gefortuneerde Hélène barones de Rothschild (1864-1947) had getrouwd, bezat hij voldoende geld om de voorouderlijke heerlijkheid te herstellen. De oude adellijke familie Van Zuylen van Nijvelt verkreeg door het

huwelijk bovendien de middelen om grandeur uit te stralen, wat in het kasteel tot uitdrukking werd gebracht.

P.J.H. Cuypers

Met P.J.H. Cuypers (1827-1921) als architect haalde de baron een van de bekendste Nederlandse negentiende-eeuwse architecten binnen. Diens omvangrijke oeuvre omvatte behalve nieuwbouw en restauraties ook vormgeving van interieurs en ontwerpen voor decoratie en kunstnijverheid. Cuypers is vooral bekend geworden door zijn ontwerp voor het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam. Als rijksbouwmeester van de museumgebouwen drukte hij zijn stempel op een aantal gebouwen van de rijksoverheid, hij voerde talrijke restauraties uit en realiseerde voor rooms-katholieke instellingen in vooral het zuidelijk deel van Nederland een groot aantal kerken. Daarmee had hij ook op volgende generaties architecten grote invloed, mede door zijn betrokkenheid bij het (teken)onderwijs, zijn eigen kunstwerkplaats en de door hem gestichte kunstnijverheidsschool Quellinus gevestigd in het Rijksmuseum.

Archiefberg

Het archief van kasteel De Haar, met een omvang van 65 strekkende meter, bestaat uit geschreven stukken, ruim 6000 tekeningen, foto's, dia's en glasnegatieven. De administratie van het bouwproces waaronder de dag- en weekrapporten, de kopieboeken, bestekken en de uitgebreide financiële administratie kan indrukwekkend genoemd worden en is een rijke bron voor verder onderzoek. Ook de hoeveelheid en de kwaliteit van de tekeningen en de foto's illustreren de grandeur van het sprookjesachtige kasteel. Er zijn ontwerp-, werk- en presentatietekeningen bewaard. Deze geven inzicht in het ontwerpproces van het kasteel, het châtelet (poortgebouw), de kerk, het dorp Haarzuilens, de parken en tuinen en zelfs van de inrichting en decoratie van honderden kamers. Alles lijkt wel bewaard, zo zijn er ontwerpen van glas-in-loodramen, marmeren, houten en tegelvloeren, meubelen, behang, servies en zelfs van de kostuums van de bedienden.

De inventarisatie is onlangs afgerond waardoor het archief voor architectuurhistorici, restauratiearchitecten en andere geïnteresseerden raadpleegbaar is. Het archief weerspiegelt met de vele fraaie tekeningen en foto's de geest van de negentiende eeuw waarin een dergelijk omvangrijk en prestigieus bouwwerk gerealiseerd kon worden. *‘Eindelijk ging ieder zijns weegs, nadenkende over al het schoone en toverachtige, te midden waarvan hij een ganschen dag had geleefd’.*

Marja Potters

Foto uit 1893 van kasteel De Haar. Fotograaf E.A. Blitz, Utrecht. Collectie NAI. Foto Afd. Optische Technieken, Koninklijke Bibliotheek

Foto van kasteel De Haar, zoals het er tegenwoordig uitziet. Collectie NAI. Foto Afd. Optische Technieken, Koninklijke Bibliotheek

Het Kong Koan archief van de Universiteit Leiden

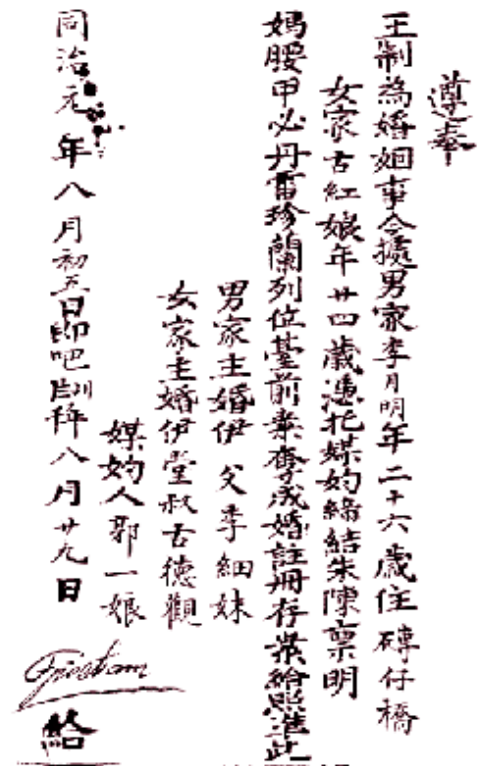
Voorgeschiedenis

Kong Koan is Chinees en wel zoals dat wordt uitgesproken in de provincie Fujian, één van de streken in Zuid-China van waaruit Chinezen al sinds de 13e eeuw uitzwermden naar (onder andere) de Indische archipel, het latere Nederlands-Indië, respectievelijk Indonesië. Lang voordat Portugezen en Nederlanders hun weg daarheen vonden, vestigden Chinese handelaren en ambachtslieden zich in havensteden als Jakarta, dat in Hollandse geschriften uit de tijd van Jan Pietersz. Coen Jacatra heette. Dat Coen in het begin van de 17e eeuw op de puinhopen van het door hem verwoeste Jacatra het nieuwe Batavia kon opbouwen en doen uitgroeien tot een VOC- handelscentrum, was mede te danken aan de Chinezen die als bouwers, timmerlieden en winkeliers, maar ook als tussenhandelaars, groententelers en koelies, een groot deel van de infrastructuur van de stad verzorgden. In de 18e eeuw, kort voor de beruchte 'Chinezenmoord' van 1740, moeten er rond 15.000 Chinezen in Batavia en omstreken hebben gewoond, voor het merendeel afkomstig uit Fujian of, zoals zij het zelf noemden, Hokkian.

En daarmee zijn we dan toe aan de betekenis van die woorden *Kong Koan*. Die duiden het instituut aan van lokale Chinese gezagsdragers, de zogenaamde Chinese Raad, aan wie vanaf de VOC-tijd tot ruim in de 20e eeuw, verschillende bestuursbevoegdheden over de Chinese bevolkingsgroep waren toevertrouwd.

Oorsprong van dit systeem was de aanstelling in 1619, alweer door J.P. Coen, van een 'overhoofd' of kapitein der Chinezen, met als taak "omme soo veel mogelijk goede orde ende policie onder haer te doen onderhouden [...] met last om alle civile saecken aff te doen ende andere swaere saecken aen ons te renvoyeren". De groei der bevolking en dus der 'civile saecken', maakte al spoedig nodig de kapitein door enkele luitenanten te doen bijstaan, terwijl tenslotte ook nog een majoor der Chinezen werd benoemd. Tezamen vormden deze officieren de Chinese Raad.

De bevoegdheden van deze Raad waren aanvankelijk zeer ruim en omvatten: het verlenen van toestemming tot en het registreren van huwelijken en echtscheidingen tussen Chinezen, het registreren van sterfgevallen en het beheer van begraafplaatsen, het beheer van Chinese tempels, van fondsen voor armenzorg en van Chinese scholen, het regelen van geschillen tussen Chinezen alsook het berechten van kleinere vergrijpen. In de 20e eeuw zou, met de modernisering en intensivering van het rechtstreekse Nederlandse bestuur over de archipel, de betekenis van de Chinese officieren en hun Raad sterk afnemen. In 1929 werd besloten deze instellingen op te heffen. Toch heeft de *Kong Koan* van Batavia nog enige functies gehad tot in de jaren '60, toen de stad weer Jakarta heette, met name doordat zij het beheer voerde over enige Chinese landerijen en begraafplaatsen.

Het archief

Nu was het bestaan van de Chinese Raad van Batavia geen uniek verschijnsel, want Chinese officieren hebben in vele der grote steden van Nederlands-Indië gefunctioneerd. In Semarang en Soerabaja was ook van een instituut van deze officieren in Kong Koan verband sprake. Wel uniek is echter dat van de Batavia'se *Kong Koan* belangrijke delen van een archief kort geleden op wonderlijke wijze uit de vergetelheid zijn opgedoken. Het was in 1975 dat twee Franse onderzoekers, Denys Lombard en Claudine Salmon, die in Jakarta gegevens verzamelden over Chinese tempels, in een schuur bij één van de tempels de resten aantroffen van het oude raadsarchief. Het ging om een verzameling papieren in verschillende oude kasten, vergeven van muizen en kakkerlakken

Foto boven:

Chinese trouwakte, omstreeks 1900 Collectie Kong Koan, Universiteit Leiden,

Foto afd. Optische Technieken, Koninklijke Bibliotheek

Foto onder:

Het kantoor van de Chinese Raad (Kong Koan) op Tongkangan in de benedenstad van Batavia (circa. 1930) Collectie Kong Koan, Universiteit Leiden.

Foto afd. Optische Technieken, Koninklijke Bibliotheek

Over conserveren gesproken

Onderzoek naar massaontzuring en conservering

en, zoals zij schreven, 'in a pitiful state to say the least'. Zij brachten de Indonesische psychologe Myra Sidharta en de Leidse sinoloog/historicus L. Blussé van deze vondst op de hoogte en deze beiden namen vervolgens contact op met de 'beheerder' van de papiermassa, althans de eigenaar van de betreffende schuur, in een poging om een betere behuizing voor deze zeldzame verzameling te bewerkstelligen. Dat streven vond echter weinig gehoor, men zag in Jakarta kennelijk op tegen de 'susah' en stelde uiteindelijk als alternatief voor om de hele verzameling maar naar Nederland over te brengen.

Aldus geschiedde, zodat nu sinds 1996 zo'n 60 dozen geschiedenis van de Chinese bevolking van Batavia opgeborgen liggen in het Sinologisch Instituut van de Leidse universiteit. Een geschiedenis van geboorte tot sterven en begravenis waarvan de eerste stukken dateren van rond 1790, met gegevens over huwelijken en echtscheidingen, over immigratiezaken, tempelbeheer, onderwijs, erfenissen en rechtsgedingen, over contacten met het koloniaal bestuur gedurende meer dan 150 jaren. Deels in het Chinees, deels in het Maleis en Nederlands, vaak beschadigd en incompleet, maar met dat al een rijke vindplaats van allerlei aard over één van de grootste nederzettingen van 'overzeese Chinezen' in Zuidoost Azië.

Tot dusver is in heel Zuidoost-Azië geen zo uitgebreide collectie gegevens van deze aard bekend.

Het Leidse Kong Koan archief heeft dan ook reeds veel belangstelling getrokken van onderzoekers in China, alsook in de Verenigde Staten, Taiwan en Singapore.

Vanuit de Indisch-Chinese gemeenschap in Nederland is een stichting "Vrienden van het Kong Koan Archief" in het leven geroepen die ijvert voor de conservering en ontsluiting van het archief. Met de opname van het archief in het traject Internationaal Waardevolle Collecties is een belangrijke mijlpaal bereikt. Bij goede conservering en ontsluiting zal het nog lange tijd materiaal kunnen leveren voor vele en vaak internationale onderzoeksprojecten.

P.J. Thung en H.S. Liem

Massaontzuring in de KB: stand van zaken

In 1999 verscheen het eerste rapport over massaontzuring in de reeks Metamorfoze-publicaties. Hierin wordt uitvoerig verslag gedaan van de eerste praktijkervaringen met het ontzuren van boeken uit de KB collectie. Onlangs is een tweede rapport uitgebracht waarin het vervolgetraject 1999-2000 is beschreven. Het behandelt onder meer de selectie van de boeken die voor ontzuring in aanmerking komen, de ontzuringprocedure en de kwaliteitscontrole van het behandelde materiaal. Ook wordt verslag gedaan van het aanvullende onderzoek dat door de KB is uitgevoerd naar mogelijke schadelijke neveneffecten van de ontzuring op diverse illustratietechnieken en naar de langetermijneffecten van de ontzuring op de sterkte van het papier. Er wordt geconcludeerd dat de gebruikte ontzuringsmethode (Bookkeeper) over het algemeen bevredigende resultaten oplevert, en dat de nadelige neveneffecten qua ernst en omvang beperkt zijn. Momenteel wordt gewerkt aan het opstellen van aanbevelingen voor de ontzuring van niet-gedrukte, c.q. handschriftelijke materialen.

Conserveringsonderzoek: een internationaal overzicht

Massaontzuring is ook een van de thema's die behandeld worden in het recent gepubliceerde *Preservation Science Survey*. Deze publicatie geeft een uitgebreid overzicht van het natuurwetenschappelijke onderzoek dat wereldwijd in de afgelopen 5 jaar is verricht op het terrein van de conservering van papier, film en fotografisch materiaal en magnetische tape. De KB kreeg hiervoor de opdracht van de Council on Library and Information Resources (CLIR), Washington. Het overzicht besteedt onder meer aandacht aan kunstmatige veroudering, effecten van luchtverontreiniging, inktvraat, desinfectie, massaontzuring, het 'azijnzuur-syndroom' (aantasting van acetaatfilms), duurzaamheid van tapes en klimaatcontrole. Het rapport wordt afgesloten met het aangeven van enkele 'trends' en kennisleemten in het huidige conserveringsonderzoek. Momenteel wordt in samenwerking met de European

Commission on Preservation and Access (ECPA) geprobeerd om de 'survey' voort te zetten in de vorm van een toegankelijke en goed doorzoekbare elektronisch database. Op deze manier kan zo'n overzicht eenvoudig regelmatig geactualiseerd worden en zo een zeer nuttig up-to-date instrument bieden voor zowel onderzoekers als beleidsmakers.

H.J. Porck

Literatuur:

H.J. Porck, *Massaontzuring van boeken uit de collectie van de Koninklijke Bibliotheek. Een overzicht van de eerste praktijkervaringen 1997-1998*. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, 1999 (Metamorfoze-publicatie 6).

H.J. Porck, *Massaontzuring in de Koninklijke Bibliotheek. Het vervolgetraject 1999-2000*. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, 2001 (Metamorfoze-publicatie 8). De beide Metamorfoze-publicaties zijn gratis verkrijgbaar bij de Koninklijke Bibliotheek, Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal, Postbus 90407, 2509 LK Den Haag en zijn op de website van Metamorfoze te raadplegen (www.kb.nl/metamorfoze).

H.J. Porck and R. Teygeler, *Preservation Science Survey. An Overview of Recent Developments in Research on the Conservation of Selected Analog Library and Archival Materials*. Council on Library and Information Resources, Washington D.C., 2000 (<http://www.clir.org/pubs/abstract/pub95abst.html>).

Het rapport is onder dezelfde titel uitgegeven door de European Commission on Preservation and Access (ECPA, Amsterdam, 2001) en aldaar gratis verkrijgbaar: ECPA, Kloveniersburgwal 29, postbus 19121, 1000 GC Amsterdam, tel. 020 5510839, e-mail ecpa@bureau.knaw.nl, <http://www.knaw.nl/ecpa>.

Snippers

Nieuwe Richtlijnen

Het Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal werkt op dit moment aan een nieuwe uitgave van de publicatie *Conservering Metamorfoze: Richtlijnen en procedures, standardeisen verfilming* (herziene editie, februari 1998).

Instellingen die correcties en/of aanvullingen willen doorgeven, kunnen daarvoor contact opnemen met het BCB. In het najaar 2001 zal de nieuwe versie als Metamorfoze-publicatie verkrijgbaar zijn bij het BCB en op de website te raadplegen zijn.

Beleidsplan

Het *Beleidsplan Metamorfoze 2001-2004* is als Metamorfozepublicatie verschenen en is verkrijgbaar bij het BCB. De tekst zal binnenkort ook op de Metamorfoze-website te vinden zijn.

Projectvoorstellen voorjaar 2001

In mei 2001 vond de eerste projectronde van Metamorfoze2 plaats. Er werden in totaal 19 projectvoorstellen voor conservering van collecties ingediend.

Literaire collecties:

Universiteitsbibliotheek Leiden: Beets-collectie; Letterkundig Museum: collecties Jan Campert, J.A. dèr Mouw, Constant van Wessem (aanvulling); Koninklijke Bibliotheek: Kinderboeken Boek & Jeugd, Prentenboeken (2);

Cultuurhistorische collecties:

IIAV: Archief Vereniging voor vrouwenkiesrecht; archief Aletta Jacobs; Instituut voor Maritieme Historie: Collectie zeeorders IISG: Archief SDAP; Nederlands Architectuur Instituut: Brievenboeken P.J. Cuypers; Nederlands Muziek Instituut:

Nederlandse vocale muziek; Theater Instituut Nederland: Brievencollectie; Universiteitsbibliotheek Groningen: Collectie J.W. Moll; Universiteitsbibliotheek Leiden: Correspondentie W.L. de Vreese; **Internationaal waardevolle collecties:**

IISG: Archief Aksel'Rod; Koninklijke Algemene Vereniging voor bloembollencultuur: Bibliotheek KAVB (1) Rijksuniversiteit Leiden: Kong Koan Archief; Rijksuniversiteit Utrecht: Collectie diergeneeskunder (Het zieke dier).

De Beoordelingscommissie heeft inmiddels positief geadviseerd over deze projecten. In het najaar zal met de uitvoering kunnen worden gestart.

Voor meer informatie over het programma:

Koninklijke Bibliotheek
Bureau Conservering Bibliotheekmateriaal
Postbus 90407
2509 LK Den Haag
www.kb.nl/metamorfoze

Drs. D. Schouten

(Cultuurhistorische Collecties/
Internationaal waardevolle Collecties)
telefoon 070 314 0373
e-mail dennis.schouten@kb.nl

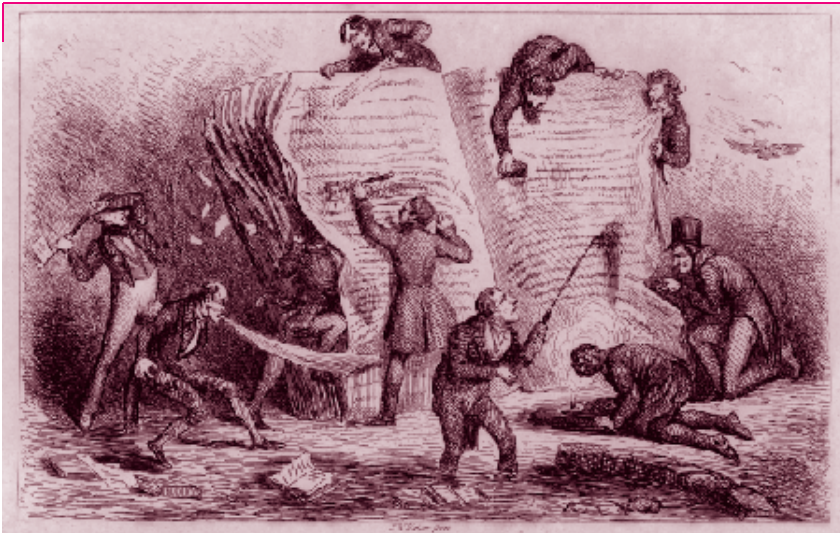
Drs. H. Reerink

(Literaire Collecties/
Conservering Tijdschriften)
telefoon 070 314 0319
e-mail henriette.reerink@kb.nl

Drs. C. Keijsper

(Behoud Nederlandse Boekproductie/
Communicatie en Publiciteit)
Telefoon 070 314 0439
e-mail chantal.keijsper@kb.nl

fax 070 314 0427

Deze gravure door J.W. Kaiser werd door de historicus, letterkundige en Gids-recensent R.C. Bakhuizen van den Brink (1810-1865) afgedrukt bij zijn recensie 'Kritiek – hyperkritiek – onkritiek; Nalezingen op Labruyères des Oeuvres de l'esprit' in *De Gids* 3

(1839) p. 476-483, p. 513-522. Onder de prent is de volgende tekst van La Bruyère opgenomen, die duidelijk maakt dat we hier niet te maken hebben met papierversnietiging veroorzaakt door temperatuurschommelingen, licht of ongedierte,

maar door mensen in de gedaante van recensenten die met hun vlijmscherpe pennen vaak geen spaan van de besproken boeken heel laten: 'Geen werk zoo volkomen of het zou geheel vergaan te midden der

Personalia

H.S. Liem is secretaris van de Stichting 'Vrienden van het Kong Koan Archief'
H.J. Porck is conservation scientist en conservator Papierhistorische collectie bij de KB
Marja Potters is archivaris bij het Nederlands Architectuur Instituut
P.J. Thung is voorzitter van de Stichting 'Vrienden van het Kong Koan Archief'
Ingeborg Verheul is stafmedewerkster op de afdeling Onderzoek en Netwerkinformatie van de KB.

kritiek, wanneer slechts de Schrijver aan de aanmerkingen zijner beoordeelaars geloof sloeg, en iedere plaats uitwischte, die aan hen niet beviel.'

Met dank aan Marco de Niet